

Професійне мислення як фактор підготовки фахівця

Сучасна професійна освіта потребує формування особливої системи підготовки молоді, яка була б готова до оволодіння знаннями. Підготовка майбутнього спеціаліста, який би успішно діяв у сучасних умовах, має інтегрувати в собі два важливих моменти: з одного боку, вона повинна відповідати світовим стандартам як до моделі особистості самого фахівця, так і до процесу формування; з іншого — враховувати ті найкращі надбання досвіду роботи вищої школи в плані підготовки курсантів і студентів до професійної діяльності.

У психологічній науці на даний час здійснено чимало досліджень, спрямованих на вирішення проблем, пов'язаних з необхідністю певної організації такого навчання, в якому відбувалося б формування системи професійних знань в умовах вищої школи. Система підготовки спеціалістів повинна давати знання з опереджуванням.

Використання отриманих знань, які мають бути потрібними фахівцю у майбутньому, дуже непроста задача. Ми часто зустрічаємося з таким фактом, що курсанти та студенти мають знання, але перенести їх у практичну роботу не в змозі. У зв'язку з цим, на нашу думку, слід створювати такі умови, які б забезпечували постійне охоплення знань. Головна з них — формування у вищому навчальному закладі, починаючи з першого курсу, «професійного мислення» у майбутніх фахівців системи МНС.

Психологічна освіта у професійній підготовці спеціаліста є провідною основою набуття особистістю соціального досвіду і має сприяти її входженню в професійне середовище. Тому завдання даної статті стало розглядання проблеми професійного мислення на шляху становлення суб'єкта діяльності.

Професійне мислення приволікає увагу сучасних вчених. Накопичилась значна кількість робіт, присвячених аналізу технічного, математичного, клінічного, педагогічного мислення. Залежно від конкретної мети діяльності і задачі, що розв'язується, той чи інший тип мислення переважає в конкретний момент, або в певній конкретній діяльності.

Поняття «професійне мислення» широко почало використовуватися у другій половині ХХ століття у зв'язку з об'єктивною інтелектуалізацією праці, потребою у формуванні мислення у професіонала, яке дає змогу оновлювати знання, підвищувати кваліфікацію. Суб'єкт починає самостійно, критично, гнучко мислити, знаходити нові засоби розв'язання задач, добре орієнтува-

ня в потоці інформації, переборювати нестандартні, екстремальні ситуації. Важливою здатністю професіонала є здатність вбачати і виділяти проблему в трудовій діяльності, там, де її не помічають інші.

Диференціація професійного мислення залежить від характеру діяльності. Так, у галузі пожежно-рятувальної діяльності функціонує технічне мислення та так зване оперативне мислення або практичне мислення. Воно протікає, як правило, у напружених, екстремальних умовах. Під оперативним мисленням розуміється розв'язання практичних задач на основі об'єктів діяльності, у результаті чого формується план наступних дій, що забезпечує досягнення поставленої мети.

Специфічними особливостями практичного мислення виступають єдність сприймання і осмислювання ситуації, яка може дуже швидко змінюватися під час прийняття рішення та його виконання. Щоб осмислити ту чи іншу ситуацію, суб'єкт повинен діяти з новим об'єктом, задачею тощо. При цьому відбувається актуалізація попереднього досвіду і отримані нові знання включаються до досвіду суб'єкта і збагачують його. Ефективність осмислення передусім залежить від того, наскільки чітко людиною усвідомлена мета діяльності.

Всі ці особливості певною мірою характерні для практичного мислення взагалі, але принциповою рисою його є велика кількість виконаних операцій. У зв'язку з цим цей тип мислення вимагає від суб'єкта великої самостійності, гнучкості і мисленнєвої активності.

Отже, професійне мислення — це інтелектуальна діяльність суб'єкта щодо розв'язання професійних задач. Специфіка професійної діяльності зумовлена особливостями задач, які розв'язують різні спеціалісти, у зв'язку з цим якість професійної діяльності залежить від типу мислення. Підготовка професіонала вимагає аналізу професійних задач, їх розв'язання, оскільки процес мислення полягає у розв'язанні тих чи інших задач.

Поняття «професійне мислення» використовується у двох випадках:

- перший — це коли намагаються підкреслити досить високий рівень фахівця, тобто мова йде про особливості мислення, яке характеризує його «якісний» аспект;
- другий також пов'язано з особливостями мислення, але обумовлено характером професійної діяльності, тобто це є предметний аспект.

З.А. Решетова підкреслювала, що коли мова йде про професійне мислення, то маються на увазі такі особливості мислення фахівця, які дозволяють йому успішно вирішувати професійні завдання на високому рівні майстерності: швидко, гнучко, само-

стійно і оригінально розв'язувати як традиційні, так і нетрадиційні задачі у певній предметній галузі [7].

Фахівець характеризується тим, що він специфічно сприймає предмет своєї діяльності, здатний до самостійного розв'язання задач, бачить щось нове, самостійно виділяє різні підходи у вирішенні проблеми.

Зараз існує два підходи у визначенні сутності професійного мислення. Одні дослідники його розглядають як процес розв'язання професійних задач в тій чи іншій діяльності; інші вивчали як той чи інший тип орієнтовки спеціаліста у предметі своєї діяльності [1; 2].

Перший підхід пов'язаний з концепцією С.Л. Рубінштейна про детермінацію мислення «зовнішні умови через внутрішні». Відповідно до зазначеної концепції у ролі зовнішніх умов виступає задача, яка обумовлює зміст і направлення мислительного процесу. Слід наголосити, що у процесі дослідження професійного мислення особлива увага приділяється аналізу суттєвих властивостей професійних задач [8].

Другий підхід пов'язано з концепцією поетапного формування розумових дій, відповідно специфічні властивості мислення, зміст, структура розумового образу не обумовлені характером, властивостями і змістом задач. Мислення розглядається як той чи інший тип «орієнтування» суб'єктів у предметі діяльності та її умовах, що в свою чергу і визначає характер розв'язання задач [4].

Один і той же предмет по-різному відображується у розумовому образі суб'єкта. Це залежить від способу і умов його формування. Образ може відображати: несуттєві властивості предмета як поодинокі утворення; закономірно пов'язані властивості як суттєвого; загальну сутність законів організації об'єктів. У зв'язку з тим, що відображення одного й того ж предмета діяльності може бути різним, то й розв'язання задач відбувається по-різному.

Окремі дослідники вважають, що специфіка професійного мислення залежить від своєрідності задач, а також від того, який фахівець їх розв'язує. Отже, якість професійної діяльності або рівень професіоналізму залежить від типу мислення.

Професійне мислення — це значна кількість виконаних засобів розв'язання задач у певній професійній діяльності, способи аналізу професійних ситуацій і прийняття професійних рішень. Професійні задачі характеризуються неповнотою даних, дефіцитом інформації у зв'язку з тим, що професійні ситуації можуть швидко змінюватися.

Різні види людської діяльності мають суттєву різницю в предметах і засобах праці, що вимагає от людини усвідомлення своє-

різності різних видів праці. Розвиток професійного мислення — одна з передумов успішності професійної діяльності.

Професійне мислення включає: процес узагальненого, опосередкованого відображення людиною предмета праці, задач, умов і результатів праці, шляхи отримання нових знань про різні сторони дійсності та засоби їх перетворення; засоби формування і розв'язання задач, етапи прийняття і реалізації розв'язання професійних задач.

Аналіз наукових джерел свідчить про те, що окремі типи професійного мислення проаналізовані: клінічне або медичне мислення лікаря, педагогічне мислення вчителя; технічне або конструктивне мислення інженера. Встановлено, що процеси мислення у різних фахівців відбуваються за одними психологічними законами, але треба урахувати специфіку предмета, засоби і наслідки праці, в яких діють мисленнєві процеси. Разом з тим предметом дослідження мислення фахівців системи МНС не було. Воно має свої характерні властивості, до яких слід віднести: швидка і самостійна орієнтація у нестандартних ситуаціях, пошук нешаблонного розв'язання задач, варіювання різних способів розв'язання і вибір найбільш ефективного тощо. У зв'язку з тим професійне мислення працівника системи МНС повинно розвиватися не стихійно, шляхом спроб та помилок, а спеціально формуватися у ході вузівського навчання, починаючи з першого курсу, під час вивчення різних навчальних предметів, і цілеспрямовано вироблятися самим фахівцем у ході накопичення власного досвіду.

Формування професійного мислення пов'язано з розвитком індивідуальних якостей розуму. Такі якості, як швидкість, самостійність, гнучкість, системність та інші характеризують професійне мислення фахівця системи МНС.

Наше дослідження з даної проблеми проводилося на базі АЦЗУ м. Харкова. У дослідженні приймали участь курсанти і студенти I курсу (спеціальність «Психологія»).

Особливостями експериментального навчання стало використання на практичних заняттях з «Антропології» та «Фізіології ЦНС та ВНД» спеціально розроблених завдань, спрямованих на розвиток індивідуальних якостей розуму.

Варіанти, які використовувалися на практичних заняттях такі:

- завдання на поповнення і оновлення знань;
- завдання — аналіз (увага приділялася розв'язанню задач: тенденції розвитку функціональних станів напруження організму в залежності від діяльності);
- завдання — прогнозування;
- завдання пошукового характеру;
- завдання варіативного характеру;

- завдання задумів тощо.

Всі перераховані завдання сприяють розвитку у курсантів та студентів мислительних процесів. Вони привчаються аналізувати і узагальнювати свої думки, аргументувати відповіді як свої, так і однокурсників, розвиваються у них уміння міркувати нешаблонно, самостійно, послідовно аналізувати і розв'язувати різні мисленнєві задачі; критично підходити до виконання того чи іншого завдання, прогнозувати хід своєї думки, з багатьох розумів обирати найбільш результативний і аргументувати хід своєї думки.

Аналіз результатів свідчить про те, що використання у навчальній діяльності розроблених завдань підвищує рівень розвитку індивідуальних особливостей розуму особистості і поступово зникає шаблонність у відповідях. Критеріями ефективності експериментального навчання, на нашу думку, стали уміння самостійно аналізувати та узагальнювати свою точку зору, включатися у розв'язання різних задач, залучати до виконання завдань різні знання.

Висновки. Проведений огляд в статті окремих аспектів професійного мислення визначає актуальність цієї проблеми. Необхідно цілеспрямовано в процесі навчання курсантів і студентів вищих навчальних закладів використовувати якомога більше не традиційних методів навчання, спрямованих на розвиток індивідуальних властивостей розуму мислення як провідного фактору професійної діяльності.

Список літератури

1. Андронов Б.П. Психологические основы формирования профессионального мышления: пособие к спецкурсу. — Саранск: МГУ, 1981.
2. Билибин А.Ф., Царегородцев Г.М. О клиническом мышлении. — М.: Медицина, 1999.
3. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. — М.: Высшая школа, 1999.
4. Гальперин П.Я. Развитие исследований в формировании умственных действий // Психологическая наука в СССР (2-х томах). — М.: 1959. — Т.1.
5. Коваленко А.Б. Психология разумения творческих задач. — К.: 1994.
6. Психология. Підручник для студентів вищих закладів освіти / За ред. Ю.Л. Трофімова. — К.: «Либідь», 2000.
7. Решетова З.А. Психологические основы профессионального обучения. — М.: МГЗ, 1983.
8. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. — СПб, Питер, 1998.
9. Холодная М.А. Психология интеллекта. — Москва — Томск, 1994.